

Tadqiqot asosida quyidagi ta'rif taklif etiladi: "Sanoat korxonalarida resurslar salohiyati deganda, ijtimoiy ishlab chiqarishning obyektiv xususiyatlaridan biri, ya'ni nafaqat resurslarning salohiyat imkoniyatlari, balki korxonaning tovar va xizmatlarni ishlab chiqarish, taqsimlash, ko'paytirish jarayonlarini amalga oshirish va daromad olish qobiliyatining umumiyliги tushuniladi". Korxonalarning resurslari potensialining mohiyatini tushunishga taklif qilingan yondashuvga muvofiq, uning asosiy xususiyatlarini yana bir bor ta'kidlash va tizimlashtirish kerak.

Bizning fikrimizcha, birinchi navbatda, bunday potensial quyidagilar bilan tavsiflanadi:

- moddiy resurslari hajmi va sifati;
- korxonaning asosiy vositalarining mavjudligi va holati - ishlab chiqarish jarayonida ishtirok etadigan mehnat vositalari;
- malakali xodimlarning mavjudligi va ishchilarning mehnat natijalariga qiziqishi;
- innovatsion texnologiyalarni joriy etish yo'li bilan ishlab chiqarish jarayonlarini boshqarish samaradorligi.

Shunday qilib, biz ishlab chiqarish potensialining elementlarini o'z ichiga olamiz. Bunga inson resurslari salohiyati, moliyaviy-iqtisodiy salohiyat, ilmiy-texnik salohiyat, ishlab chiqarish va texnologik salohiyat hamda innovatsion salohiyat kiradi.

Manba va foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining 2035-yilgacha rivojlanish strategiyasining konsepsiyasi. https://static.norma.uz/official_texts/Концепция-Развития-Узбекистана-UZB.pdf
2. 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi. https://www.norma.uz/qonunchilikda_yangi/20222026_yillarga_mujallangan_yangi_uzbekistonning_taraqqiet_strategiyasi_tasdiqlandi
3. Кинаш И.А. Организация системы управления ресурсосбережением на предприятии. / *Austrian Journal of Humanities and Social Sciences*. 2015. №11. С. 112-119.
4. Бессонов А.С. Технологии ресурсосбережения в строительстве и их применение на современном этапе. / *Научные исследования и инновации*. 2017. №2. С. 18-24.
5. Судакова А. Бюджетное планирование и прогнозирование. Учебное пособие. - Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 2019. - 308 с.
6. Андропова И.В., Чижевская Е.Л. Ресурсоэффективная стратегия развития: взаимодействие нефтяных корпораций и региона. // *Нефтегазовое дело*, 2006, № 2. https://en.wikipedia.org/wiki/Resource_efficiency
7. Kulish S.M. The impact of resource potential analysis on the strategic development of the enterprise. // *KPJ*. 2015. No. 2. <https://cyberleninka.ru/article/n/vliyanieanaliza-resursnogo-potensiala-na-strategicheskoe-razvitie-predpriyatiya>
8. Kovalev V.V. Moliyaviy tahlil: usullari va protseduralari. - M.: Moliya va statistika, 2002. - 560 b.
9. Бердникова Т.В. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия. Учебное пособие. - М.: ИНФРА-М, 2002. - 215 с.
10. Производственный потенциал полиграфических предприятий Nguyen thi thu Hang и эффективность его использования в рыночных условиях. Автор. дис. - как насчет этого?... канд. - как насчет этого? экономика. наук. - М., 2001. - 18 с.
11. Nikolayeva T.I., Uryashyeva T.I. Raqobat strategiyasini tanlash maqsadida savdo tashkilotining resurs salohiyatini tahlil qilishga yondashuvlarni ishlab chiqish. // *Savdo-iqtisodiy jurnal*.
12. Madrahimova G.R Improving The Use of Investment in Improving The Efficiency of Light Industry Enterprises in Uzbekistan. // *International Journal of Research in Management & Business Studies (IJRMB)* 2019) ISSN:2348-6503. Volume 6, Issue 2 (April-June 2019). Impact Factor (5) GIF - 0.70. P. 32-35. <http://ijrmb.com/vol6issue2/madrahimova.pdf>
13. Madrahimova G.R. Mamlakatimiz iqtisodiyotida sanoatning o'rni, ahamiyati va rivojlanish yo'nalishlari. // *Biznes-Ekspert*. - T., 2020. 2-son. 104-109-b. (08.00.00 № 3).
14. Madrahimova G.R Analysis of the current status of the textile industry in the economy of Uzbekistan. // *Economics and Innovative Technologies*. Vol. 2020, No. 1, January-February, 1/2020 (08.00.00; №10). P. 1-9. <https://uzjournals.edu.uz/iqtisodiyot/vol2020/iss1/3>

ТЎҚИМАЧИЛИК КОРХОНАЛАРИДА ТЕЖАМКОР ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШНИНГ УСЛУБИЙ ЖИХАТЛАРИ

Яхьяева Инобат Каримовна -

Тошкент давлат иқтисодиёт университети
доценти, PhD

doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss3/a61

Аннотация. Ушбу илмий мақолада Ўзбекистонда тўқимачилик корхоналарида тежамкор ишлаб чиқаришни ташкил этиш бўйича олиб борилган ислохотлар ва уларнинг амалиёт жорий этиш йўллари кўрсатилган. Тежамкор ишлаб чиқаришни тушунишнинг фалсафий даражасидаги стратегик аҳамияти, корxonанинг тежамкор ишлаб чиқаришига йўналтирилган янги кадриятлар тизимида алоҳида эътибор қаратилган. Тежамкор ишлаб чиқаришни ташкил этишнинг иқтисодий самарадорлигини ошириш йўллари ва тўқимачилик соҳасини ривожлантириш борасидаги мавжуд муаммолар аниқланган ва уларни бартараф этиш йўллари бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: тўқимачилик саноати, ишлаб чиқариш, тежамкор ишлаб чиқариш, қайта ишлаб чиқариш, саноат тармоғи бошқарув самарадорлиги, табиий-климатик, территориял ва меҳнат ресурслари, корхона, ташкилот, рақобатлашган бозор, бошқарув механизми, ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОРГАНИЗАЦИИ ЭКОНОМИЧНОГО ПРОИЗВОДСТВА НА ТЕКСТИЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Яхьяева Инобат Каримовна -

Доцент Ташкентского государственного экономического университета, кандидат экономических наук

Аннотация. В этой научной статье показаны реформы, проводимые в Узбекистане по организации экономического производства на текстильных предприятиях, и пути внедрения их в практику. Учитывая стратегическую важность философского уровня понимания экономически эффективного производства, особое внимание уделяется новой системе ценностей предприятия, которая ориентирована на экономически эффективное производство. Выявлены существующие проблемы повышения экономической эффективности организации экономического производства и развития текстильного сектора и разработаны предложения и рекомендации по способам их устранения.

Ключевые слова: текстильная промышленность, производство, рентабельное производство, восстановление, эффективность управления производственной сетью, природно-климатические, территориальные и трудовые ресурсы, предприятие, организация, конкурентный рынок, механизм управления, локализация производства.

METHODOLOGICAL ASPECTS OF ORGANIZING ECONOMICAL PRODUCTION IN TEXTILE ENTERPRISES

Yakhyaeva Inobat Karimovna -

*Associate professor,
Tashkent State University of economics, PhD*

Annotation. This scientific article shows the reforms carried out in Uzbekistan on the organization of economical production in textile enterprises and ways to introduce their practice. The strategic importance of the philosophical level of understanding of cost-effective production, special attention is paid to the new value system of the enterprise, which is focused on cost-effective production. The existing problems of improving the economic efficiency of the organization of economical production and the development of the textile sector have been identified and proposals and recommendations have been developed on ways to eliminate them.

Keywords: textile industry, production, cost-effective production, remanufacturing, industrial network management efficiency, natural-climatic, territorial and labor resources, enterprise, organization, competitive market, management mechanism, production localization.

Кириш. Тўқимачилик корхоналарида тежамкор ишлаб чиқаришни амалга ошириш контекстида фирмага раҳбарлик қилишдан стратегик мақсад чиқимларни камайтириш ҳисобидан корхонанинг самарадорлигига эришишдир. Бош мақсадга эришиш жараёнидаги қўшимча мақсад ва вазифалар фаолият юритишга қодир ва самарали, мулкдор капиталининг норматив рентабеллигига эришиш, истеъмолчиларга узлуксиз хизмат кўрсатиш, ISO стандартларига жавоб берадиган замонавий ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш, транспортда ташиш ва омбор харажатларини тежашга қаратилган оптимал етказиб бериш схемаларини яратиш, ташқи корхоналар билан ҳамкорлик муносабатларини йўлга қўйиш бўйича стратегик мақсадларни амалга оширишга қодир корхона ташкил этишдан иборат.

Ишлаб чиқаришни операцион бошқариш контекстида тежамкор ишлаб чиқаришни ташкил этиш тўқимачилик корхонасини ривожлантиришга қаратилган ёндашувлардан бири ҳисобланади. Айти пайтда операцион тизимларни бошқаришга тўртта ёндашув мавжуд: захираларни тўлдириш тизими; заиф нуқталарни тик-

лаш тизими; силжитувчи тизим; тортувчи тизим.

Республикада кенг турдаги сифатли тўқимачилик ва тикув-трикотаж маҳсулотлари (кейинги ўринларда тўқимачилик маҳсулоти деб юритилади) ишлаб чиқарилишини ташкил этиш, унинг ишлаб чиқарилишини маҳаллийлаштиришни чуқурлаштириш, шунингдек, маҳаллий ишлаб чиқарувчиларнинг экспорт салоҳиятини оширишга қаратилган комплекс чоратадбирлар амалга оширилмоқда. Шу билан бирга, ўтказилган ўрганишларда мамлакат тўқимачилик саноатининг изчил ривожланишига тўсиқ бўлаётган қатор тизимли муаммолар аниқланди, хусусан [1]:

биринчидан, тармоқнинг етарли салоҳиятига қарамасдан, юқори қўшилган қийматли тайёр маҳсулотни ишлаб чиқаришда уйғунлашган технологик занжирнинг мавжуд эмаслиги сабабли 2017 йилнинг биринчи ярим йиллигида ишлаб чиқарилаётган тўқимачилик маҳсулотларининг республика ялпи ички маҳсулотидаги улуши атиги 4,6 фоизни ташкил этди;

иккинчидан, тўқимачилик саноатининг бошқарув тизими тармоқнинг замонавий ри-

вожланиш тенденцияларига жавоб бермайди, бу эса ҳал этилмаган муаммоларнинг тўпланиб қолишига олиб келмоқда ҳамда унинг жадал модернизация қилинишига тўсқинлик қилмоқда;

учинчидан, миллий стандартлар ва тўқимачилик маҳсулотларининг синовлари бўйича лабораторияларни халқаро стандартлар ва талаблар билан уйғунлаштириш ишларининг қониқарсизлиги, шунингдек, сифат менежменти замонавий тизимларини жорий этишнинг паст даражада эканлиги маҳаллий маҳсулотларни йирик хорижий савдо бозорларига чиқаришга, экспорт салоҳиятини юксалтиришга ҳамда маҳсулотлар сифати ва хавфсизлигига бўлган ишончни оширишга тўсиқ бўлмоқда;

тўртинчидан, тармоққа замонавий ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш даражаси мавжуд муаммоларни тизимли таҳлил қилиш ва тўқимачилик саноати ривожланишининг истиқболли йўналишларини белгилаш учун шарт-шароит яратмаяпти;

бешинчидан, хомашё ва ишлаб чиқариш ресурсларининг нооқилона тақсимланиши, логистика ва муҳандислик инфратузилмасини ташкил этишдаги камчиликлар ишлаб чиқариш қувватлари анча қисмининг тўхтаб қолишига, иқтисодий йўқотишларга ва оқибатда маҳсулотлар таннархининг ошишига, шунингдек, ишлаб чиқариш рентабеллигининг пасайишига олиб келмоқда;

олтинчидан, тўқимачилик яримтайёр маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва экспорт қилишнинг барқарор устунлик қилиши, юқори қўшилган қийматли тайёр тўқимачилик маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва жаҳон бозорларида муносиб рақобатлашишга қодир бўлган миллий брендларни шакллантиришнинг етарли даражада эмаслиги тўқимачилик саноати корхоналари даромадларини ошириш имконини бермаяпти;

еттинчидан, кадрлар тайёрлаш тизими тўқимачилик саноатининг реал эҳтиёжларига жавоб бермайди, тармоқни ривожлантиришнинг долзарб масалалари бўйича ўқитишнинг инновацион йўналишларини жорий этиш ва илмий тадқиқотларни чуқурлаштириш юзасидан халқаро ҳамкорлик йўлга қўйилмаган.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 16 сентябрдаги “Енгил саноатни янада ривожлантириш ва тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқаришни рағбатлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4453-сонли қарори билан “Хомашёни чуқур қайта ишлаш асосида бозор талабларидан келиб чиққан ҳолда юқори қўшилган қийматга эга тўқимачилик ва тикув-трикотаж маҳсулотларни ишлаб чиқариш ва экспорт қилишнинг 2020-2025 йилларга мўл-

жалланган мақсадли параметрлари” тасдиқланди [2].

Ушбу параметрларга эътиборни қаратадиган бўлсак, 2023 йилда 12,5 млрд. долларлик тўқимачилик ва тикув-трикотаж маҳсулотлари ишлаб чиқариш ва экспорт қилиш белгиланган бўлса, 2025 йилга бориб бу кўрсаткич 15 млрд. АҚШ долларидан ошиши кўзда тутилган.

Тўқимачилик корхоналарида тежамкор ишлаб чиқаришни жорий этиш бўйича ўзгаришлар дастурини шакллантириш ва корхонада ишлаб чиқаришни ташкил этишда қайси тежамкор ишлаб чиқариш тамойиллари гуруҳи асос қилиб олиниши борасида муаллифлар турли фикр билдиришига қарамай, асосий постулатлар, жумладан қимматлик, эришиш воситалари, корпоратив маданият, олинган натижаларни доимо яхшилаш барча тадқиқотларда муқаррар иштирок этади. Шундай қилиб, тежамкор ишлаб чиқариш тамойиллари «тежамкор корхона» яратиш учун пойдевор бўлиб хизмат қилади.

Тежамкор ишлаб чиқариш тамойиллари хусусида сўз борар экан, бир қарашда оддий, ammo амалга ошириш қийин бўлган тамойил тўғрисида гапирмаслик тўғри бўлмайди. Бу тамойилсиз барча режалар қоғозда қолади. У тежамкор ишлаб чиқаришни жорий этиш учун иккита шарт бажарилишини талаб этади. Биринчиси – тежамкор ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш ва унга риюя қилишга қатъий ният. Бу ният корхона раҳбариятида юзага келиши ва бутун жамоага тўғри йўл кўсатувчи воситага айланиши керак. Тежамкор ишлаб чиқариш – бир марталик тадбир эмас, балки ишлаш тарзи ҳамда барча ходимлар учун иш-ҳаракатлар йўналиши. Тежамли ишлаб чиқариш ташқаридан, масалан, юқоридан берилган буйруқ ёки таклиф қилинган маслаҳатчилар ёрдамида татбиқ этилмайди. Гап маслаҳатчилар ёрдам беролмаслигида эмас, улар, албатта, ёрдам бера олади. Гап шундаки, раҳбар ва менежмент ушбу жараёни кузатиб туришлари ёки назорат қилишлари эмас, балки бошқаришлари, етакчилик қилишлари керак. Шу сабабли тўқимачилик корхоналарида тежамкор ишлаб чиқаришни ташкил қилишни услубий жиҳатдан ўрганиш доимо долзарб ҳисобланади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. Тўқимачилик корхоналарида тежамкор ишлаб чиқаришни жорий этиш ва ривожлантириш бўйича хорижий ва маҳаллий тадқиқотлар натижаларини ва турли олимларнинг тежамкор ишлаб чиқаришни ривожлантиришга қаратилган тадқиқотларини жамлаш асосида тежамкор ишлаб чиқариш воситаларини биринчи восита кашф этилганидан тортиб, то воситаларнинг ҳозирги ҳолатигача ривожланиши кетма-кетлиги баён этилган.

Таичи Оно ишлаб чиққан воситаларни фарқлаш усули анъанавий усул деб тан олинган бўлиб, ходимлар ва етказиб берувчилар Toyota ишлаб чиқариш тизими идеологиясини тушунишлари учун ишлаб чиқилган. Тежамкор ишлаб чиқариш воситалари тизими 5 та блокдан иборат: тамойиллар, пойдевор, концептуал асослар, ғоявий йўналтирилганлик ва тактик воситалар [3].

Тежамкор ишлаб чиқариш воситалари ва тамойилларини фарқлашнинг америкача усули Жеймс Вумек ва Дэниел Жонс томонидан таклиф этилган.

Қайд этиш лозимки, ишлаб чиқариш тизимларини бошқариш ва ташкил этишда Lean system ва TQC, Lean system ва 6 Сигма, Lean system, TQC ва Kaizen, Lean system, TQC ва 6 Сигма комбинацияларидан фойдаланилади. Шу тариқа компания раҳбарияти ҳар бир ёндашувнинг афзал жиҳатларини инобатга олишга ҳаракат қилади. Бироқ бир неча ёндашув комбинациясидан фойдаланиш форматига ўтишдан аввал битта ёндашув чуқур ўзлаштирилади [4].

Kaizen ёндашуви барча ишлаб чиқариш тизимларининг базавий концепцияси ҳисобланади. Ушбу ёндашув ишни доимо такомиллаштиришга қаратилган бўлиб, сифат тўғрақлари, TPM (Total production Management), Kanban ва бошқа тизимларни ўз ичига олади.

Сўнгги пайтда тежамкор ишлаб чиқаришни жорий этишга японча ёндашув – Ивао Кобаяси таклиф этган «20 та калит» усули фаол ривожланмоқда [5]. Ишлаб чиқариш тизимини йўлга қўйиш ва бошқаришнинг японча варианты ўта замонавий, пухта ишланган ва универсал ёндашув бўлиб, кўпчилик компаниялар учун анча қиммат ҳисобланади.

МДХ тадқиқотчилари ва амалиётчилари томонидан кам ўрганилган янги модель мавжуд бўлиб, бу 3С моделидир. Мазкур модель ёрдамида муаллифлар [6] Билаертс, Плис, Воетен ва Сантема қийматлик яратиш тизимидаги инновацион жараёнларни учта ракурс – қайтадан тузиш (Continuation), конструкция (Configuration) ва концепция (Conception) асосида бошқаришни ва корхонада тежамкор ишлаб чиқариш интеграциясини «тежамкорлик» мезонлари бўйича баҳолашни таклиф этадилар.

Тежамкор ишлаб чиқариш назарияси ва замонавий асосларини тадқиқ қилиш шуни кўрсатдики, тежамкор ишлаб чиқариш ривожланишига Тайичи Оно (Taiichi Ohno)[7], Масааки Имаи (Masaaki Imai)[8], Дэвид Майер (David Mayer) ва Жеффри Лайкер (Jeffrey Liker), Эдвардс Деминг (Edwards Deming) [9] каби хорижий муаллиф ва олимлар, кашфиётчи ва саноатчилар катта ҳисса қўшганлар.

Россиялик тадқиқотчилар Ю.П.Адлер ва В.Л.Шпер [10], Г.Н.Фельдман [11] ва бошқалар ўз илмий ишларида Lean юзага келишини тарих нуқтаи назаридан ўрганганлар. Хорижий ва мамлакатимиз тадқиқотчилари корхонани ташкил этиш ва бошқаришга замонавий ишлаб чиқариш ёндашувлари шаклланишига Г.Форд, Ф.Тейлор, В.Шухарт [12], Э.Деминг [13], Ж.Журан [14], И.Голдратт, А.Фейхенбум [15] ва бошқаларнинг ишланмалари таъсир қилганлигини таъкидлаганлар.

Тежамкор ишлаб чиқариш воситалари ва тамойилларини фарқлашнинг классик вариантлари асосида ва тежамкор ишлаб чиқариш воситаларининг замонавий таркибини ҳисобга олган ҳолда тежамкор ишлаб чиқариш воситаларининг замонавий тизими таклиф этилган.

Тежамкор ишлаб чиқариш воситаларининг замонавий тизими таркиби уч жиҳатга эга: етказиб бериш шартларини бажариш, сифатни таъминлашга интилиш, ишлаб чиқариш харажатларини камайтириш.

Тежамкор ишлаб чиқариш воситаларининг замонавий тизими улардан фойдаланиш тамойилларига асосланган, булар: барқарорлик (heijunka) [16], стандартлаштириш (standardization work) ва жамоа бўлиб ишлаш (teams).

Тежамкор ишлаб чиқариш воситаларидан фойдаланиш (ТИ тамойилларини ҳисобга олишда), авваламбор, корхона фаолиятида қандай ўзгаришлар талаб этилаётганига ҳамда корхонада тежамкор ишлаб чиқариш қанчалик чуқур жорий этилишига боғлиқ. Тежамкор ишлаб чиқаришдан фойдаланиш назарияси ва амалиётини тадқиқ қилиш натижасида тежамкор ишлаб чиқариш аппарати кўп даражада (фалсафий, услубий ва инструментар) тушунилиши маълум бўлди.

Воситалар даражасида тежамкор ишлаб чиқариш бизнес-жараёнлар, умуман, ташкилот фаолияти ёки унинг турли функционал йўналишларининг ҳар хил босқичларида ишлаб чиқаришни ривожлантириш воситалари тўпламидир. Масалан, воситалар даражасида «кайдзен» алоҳида операция, таомил ва жараёнларни такомиллаштириш имконини беради. Воситалар даражасидан фарқли ўлароқ, тежамкор ишлаб чиқаришни тушунишнинг услубий даражасида тежамкор ишлаб чиқариш воситаларидан тизимли фойдаланиш имконияти туғилади. Услубий даражада «кайдзен» қарор қабул қилишга услубий, ахборот ва ташкилий жиҳатдан ёрдам берадиган асосий, бошқарув ва таъминловчи жараёнлар тизимини такомиллаштиришдир.

Тадқиқот методологияси. Мақолада мамлакатимиздаги тўқимачилик кооперацияларида тежамкор ишлаб чиқаришни ташкил этишни илмий жиҳатдан ўрганиш, қиёсий солиштириш,

статистик маълумотларни ўрганиш ва иқтисодий жиҳатдан таққослаш ва таҳлил қилиш, манتيкий фикрлаш, илмий абстракциялаш, анализ ва синтез, индукция ва дедукция усулларида кенг фойдаланилган.

Таҳлил ва натижалар. Замоनावий корхонани бошқаришга энг яхши ёндашувни аниқлаш учун мавжуд ёндашувлар қиёсий таҳлил қилинди. Турли ахборот манбалари Scopus, Pro Quest, e-Library маълумотлар базасига асосланган ҳолда, хорижий амалиётда тежамкор ишлаб чиқаришни жорий этишнинг бир неча услуби мавжуд, деган хулосага келинди.

Production system (Toyota production system тизимидан хосила) ёндашувидан кўпроқ

халқаро фаолиятга интеграцияланган хорижий компаниялар фойдаланади. Мазкур ёндашув доирасида ишлаб чиқаришни бошқаришда асосий урғу ташкилотлараро кооперацияга берилди. Production system ёндашуви тарафдорлари – Жеффри Лайкер ва Деннис Хоббс [17].

Lean system (кўп манбаларда Lean production деб ҳам келтирилган), асосан, йўқотишларни аниқлаш ва бартараф этиш орқали харажатларда тежашга ва шу орқали истеъмолчи учун қиймат яратишга қаратилган. Lean system ёндашуви тарафдорлари – Жеймс Вумек ва Дэниел Жонс ҳисобланади (1-жадвал).

1-жадвал

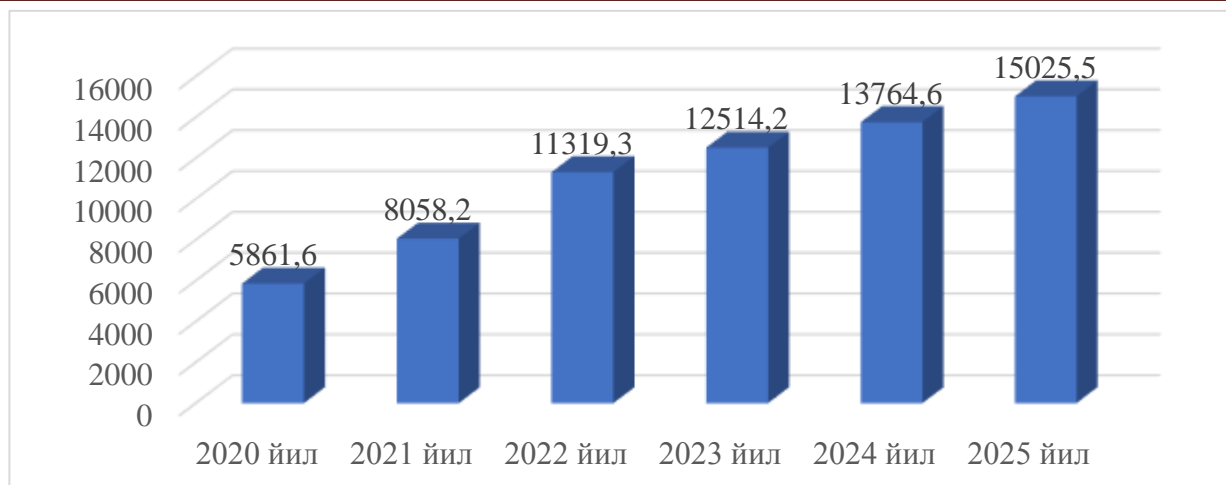
Тежамкор ишлаб чиқариш шаклланиши ва ривожланишига америкалик ва япониялик олимларнинг қўшган ҳиссаси [18]

Тадқиқотчи	Асарлар рўйхати
Тайичи оно (Taiichi Ohno)	Toyota – «Toyota Production System» (1950-1970 йй.), «Аниқ ўз вақтида» – «Just-in-Time» (1980 йй.). SMED тизими – «Single minute exchange of die» (1950-1969 йй.). Ишлаб чиқаришдаги еттита яширин йўқотиш ишлаб чиқариш тизимларини яратган
Сигео Синго (Shigeo Shingo)	Ишлаб чиқаришда визуал менежмент воситаси – «poke-yoke»ни яратган (1949-1950 йй.)
Масааки Имаи (Masaaki Imai)	«Kaizen» концепцияси муаллифи (1986 йй.)
Жеймс Вумек (James P. Womack) ва Дэниел Жонсон (Daniel Johnson)	«Тежамли ишлаб чиқариш» концепциясининг беш тамойили. «Ўйлайдиган корхона» – «Lean Thinking» атамасини жорий этган (1996 йй.)
Дэвид Майер (David Mayer) ва Жеффри Лайкер (Jeffrey Liker)	Ишлаб чиқаришнинг саккизинчи йўқотиши «ишчиларнинг фойдаланилмаган салоҳияти»ни белгилаган. «Toyota тарзида бизнес юритишнинг 14 тамойили» муаллифлари
Эдвардс Деминг (Edwards Deming)	«Демингнинг 14 тамойили» (1950 йй.). «Режалаштир – бажар – кўр» («plan – do – see» approach) (1982 йй.) услубига асосланган инсонлар ва ишлаб чиқариш операцияларини бошқаришга илмий-оқилона ёндашув
Жозеф	Сифат менежменти ривожланишига ҳисса (1950-1980 йй.). Чуқур билимлар назарияси (1924 йй.)
Журан (Joseph Juran)	«Сифат спирали» (1951 йй.). «Annual Quality Improvement», AQI (1964 йй.) – сифатни ҳар йили яхшилаш концепцияси муаллифи. Сифатни ялпи бошқариш тизими – «Total Quality Management», TQM (1950-1960 йй.) назарияси ва амалиётига ҳисса
Каору Исикава (Kaoru Ishikawa)	«Балиқ скелети» – «Fishbone Diagram» сабаб-оқибат боғлиқлигини таҳлил қилишнинг график усули (1920 йй.). «Сифат тўғрақлари» (1962 йй.)
Вальтер Шухарт (Walter Shewhart) [Donald, 2004]	«Назорат карталари» – сифат менежментининг статистик усули (1924 йй.)
Арманд Фейгенбум (Armand W. Feigenbaum)	«Total Quality Control» тизими (1950 йй.)

АҚШ ишлаб чиқариш услублари ва концепцияларининг камчиликларига уларнинг умумий тавсиф хусусиятига эгаллиги, бизнеснинг хусусиятлари, компаниядаги мавжуд ҳолатнинг ҳисобга олинмаслиги, кўпроқ ишлаб чиқариш компаниялар учун мослигини киритишимиз мумкин.

Юқоридагилардан келиб чиқиб айтиш мумкинки, энгил саноатнинг барқарор ривожла-

нишини таъминлаш, маҳаллий хомашёни чуқур қайта ишлаш орқали, биринчи навбатда, ташқи бозорларда рақобатбардош бўлган юқори қўшилган қийматга эга тўқимачилик, тикув-трикотаж маҳсулотлари ишлаб чиқаришни диверсификация қилиш ва кенгайтириш, соҳага инновацион технологияларни жорий қилиш бугунги кунимизнинг долзарб масалаларидан биридир.

1-расм. 2020-2025 йилларга мўлжалланган тўқимачилик ва тикув-трикотаж маҳсулотларининг экспорт қилиш режаси (млн. АҚШ доллари)

Тежамкор ишлаб чиқариш тамойилларининг классик гуруҳлари унинг пойдеворини ташкил этади, ушбу тамойиллар эса тежамкор ишлаб чиқариш воситаларининг маълум тўплами туфайли амалга оширилади. Тежамкор ишлаб чиқариш воситалари ривожланишининг кетма-кетлиги аниқлаштирилиши замонавий тежамкор ишлаб чиқариш тизими воситалари таркибини тавсифлаш имконини берди.

Бугунги кунда тежамкор ишлаб чиқариш 14 та воситадан таркиб топган: 5S – иш жойини ташкил этиш; Haijunka – ишлаб чиқариш ва иш жадвалини текислаш; Hansey – доимо ўзини-ўзи таҳлил қилиш; JIT – «аниқ ўз вақтида» / Just – in – Time тизими; Kaizen – доимий такомиллашиш; Kanban – операцияларро захираларни камайтириш; MRP – моддий ресурсларни режалаштириш / Material Requirements Planning; SMED – тез қайта сошлаш / Single-Minute Exchange of Dies; Standard work – ишни стандартлаштириш; Team work – жамоа бўлиб ишлаш; TPM – ускунага

ялли хизмат кўрсатиш / Total Productive Maintenance; TQM – сифат менежменти тизими / Total Quality Management; Visual control – визуал назорат; VSM – қимматлик яратиш оқимини хариталаш / Value Steam Mapping.

Тўқимачилик ва тикув-трикотаж саноатида амалга ошириладиган ислохотлар тармоқни жадал ривожлантириш ва диверсификация қилиш учун қулай шарт-шароитлар яратиш, тўқимачиликда яримтайёр маҳсулотларни чуқур қайта ишлашга йўналтириладиган инвестициялар, тайёр маҳсулотлар экспорти ҳажмини ошириш, уларни қўллаб-қувватлаш мақсадида кўплаб амалий ишлар олиб борилмоқда. “Ўзтўқимачиликсаноати” уюшмаси тизимидаги корхоналар кейинги ўн йиллик, яъни 2020-2030 йиллардаги режалаштирилган ислохотларга назар соладиган бўлса, тўқимачилик ва тикув-трикотаж корхоналари ҳам республикамиз иқтисодиётини янада ривожлантиришга ҳисса қўшини кўришимиз мумкин (2-жадвал).

2-жадвал

“Ўзтўқимачиликсаноати” уюшмаси тизимидаги айрим иқтисодий кўрсаткичларнинг 2020-2030 йилларда ўзгариши

№	Кўрсаткичлар номи	2020 й.	Йиллар бўйича прогноз		
			2021	2025	2030
1.	Енгилсаноат тизимида қўшилган қийматнинг йиллик ўсиши (асосга нисбатан %да)	14 млрд. АҚШ долл.	3	5	5
2.	Енгилсаноат ва озиқ-овқат маҳсулотларининг экспорти ҳажмининг ошиши (млрд. АҚШ долл.)	2,3	3,5	10	20
3.	Тўқимачилик ва трикотаж саноати ишлаб чиқарилган маҳсулотларнинг экспортдаги улуши (%)	2	15	23	30
4.	Енгилсаноат ва озиқ-овқат бизнесига жалб этилган инвестицияларнинг умумий ҳажмининг ўсиши (асосга нисбатан %да)	650 млн. АҚШ долл.	20	40	80
5.	Тўқимачилик ва трикотаж саноати корхоналарининг халқаро сифат менежменти тизимини жорий этган корхоналар сони ошиши (%)	2	5	10	20
6.	Енгилсаноат тизимида кичик ишлаб чиқарувчилар (микрофирмалар) умумий сонининг ўсиши (асосга нисбатан %да)	129 221	10	20	30

Манба: меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда келтирилган маълумотлар асосида муаллиф томонидан ишлаб чиқилди.

Жадвал маълумотларидан кўришимиз мумкинки, навбатдаги 10 йилликда енгилсаноат тизимининг қўшилган қийматнинг йиллик ўсишидаги улуши 5 фоизга оширилиши, тўқимачилик ва трикотаж маҳсулотларининг ўсишида салкам 9 баробарга ошиши, енгилсаноат тизимида кичик ишлаб чиқарувчилар сонининг 30 фоизга ўсиши бевосита иқтисодиётнинг ҳам шунга мос равишда ўсишига олиб келади.

Тежамкор ишлаб чиқариш воситаларидан фойдаланиш, шунингдек, компания фаолиятининг ташкилий компонентларига (олдинга қўйилган вазифалар, ходимларнинг сифати, ташкилий тузилма, қўлланиладиган технологиялар) боғлиқ. Санаб ўтилган компонентлар тежамкор ишлаб чиқаришни тушуниш даражаси билан узвий боғлиқ. Олдинга қўйилган вазифалар воситалар даражасида локал хусусиятга эга. Ходимларнинг сифати, авваломбор, уларнинг касбий малакаси билан белгиланади. Тузилмадаги ўзгаришлар ходимларга кундалик иш доирасида янги вазифалар юклатилишида акс этади. «Технология» ташкилий компоненти тежамкор ишлаб чиқаришнинг янги воситаларини ўзлаштиришни англатади.

Тежамкор ишлаб чиқаришни тушунишнинг услубий даражасида эса технологиядаги ўзгаришлар ишлаб чиқариш усулларига ўзгартириш киритишни тақозо этади. Ходимларнинг сифати меҳнат жамоаси ўзгаришлар жараёнига қанчалик жалб этилганлиги билан баҳоланади. Ташкилий тузилмада эса функционаллараро мувофиқлаштиришда ўзгаришлар зарур бўлиши мумкин. Ушбу даражада белгиланган вазифалар ўзгаришларни амалга оширишга комплекс ёндашувга тааллуқли бўлиши мумкин.

Тежамкор ишлаб чиқаришни тушунишнинг фалсафий даражасида вазифалар стратегик аҳамиятга эга, компаниянинг тежамкор ишлаб чиқаришга йўналтирилган янги кадриятлар тизимига алоҳида эътибор қаратилади, ташкилотни бошқариш тузилмаси қайта тузилади, компания бизнес-жараёнларининг бутун тизими ривожланади.

Талаб этиладиган ўзгаришлар қўлами қўйилладиган вазифаларни ифодалашга талаб қўяди, демак, тежамкор ишлаб чиқаришнинг ҳам ташкилий элементлари, ҳам тежамкор ишлаб чиқаришни тушуниш даражалари билан боғлиқ. У стратегик ва операцион бўлиши мумкин. Стратегик ўзгаришларда фаолият келажакда қандай бўлиши борасидаги қараш шаклланади ва бу тежамкор ишлаб чиқариш ҳамда ташкилий компонентларнинг бутун тизимини тушунишнинг янада юқори даражаларидан фойдаланиш заруратини белгилаб беради.

Таклиф этилаётган тежамкор ишлаб чиқариш замирида тежамкор ишлаб чиқаришни жо-

рий этиш ва ривожлантириш услубияти негизида тежамкор ишлаб чиқариш замонавий модели ётади. У юқорида баён этилган тежамкор ишлаб чиқаришнинг классик тамойиллари, тежамкор ишлаб чиқариш воситаларининг замонавий таркиби, ташкилотда тежамкор ишлаб чиқаришни тушунишнинг эҳтимолий даражалари, тежамкор ишлаб чиқаришнинг ташкилий компонентлари ва корхона фаолиятида талаб этилаётган ўзгаришлар қўламини ўз ичига олади.

Тўқимачилик саноати корхоналари хомашё сарфини энг кўп талаб қиладиган тармоқ корхоналари ҳисоблангани боис маҳсулот ишлаб чиқаришда моддий ресурсларнинг аҳамияти улкан. Корхона ҳужжатларида кўрсатилишича, уларга қуйидагилар киради: хомашё ва материаллар; электроэнергия; ёқилғи; ёғловчи материаллар ва шу кабилар.

Тўқимачилик корхоналарининг моддий ресурслар билан бир вақтда, зарур миқдорларда, белгиланган сифатда ҳамда бир маромда таъминланиши, шу билан биргаликда, улардан рационал фойдаланиш пировардида унинг иқтисодий ривожланиши ва тараққий этиши учун ҳар томонлама таъсир этади. Корхонанинг ривожланиши тараққий этиш ҳамда иқтисодий жиҳатдан бақувват бўлиши, ўз навбатида, республикамиз иқтисодиётини барқарорлаштиришга замин яратади.

Тўқимачилик корхоналарига тежамкор ишлаб чиқаришни татбиқ этиш, моддий ресурсларни тежамкор бошқаришни амалга оширишнинг асосий вазифалари қуйидагиларга қаратилган бўлиши керак, деб ҳисоблаймиз: корхонанинг зарур моддий ресурслар билан таъминланганлик даражасини аниқлаш; моддий ресурсларни корхонага етказиб бериш ҳажмининг комплекслиги, сифатлиги ҳамда маромийлигининг даражасини белгилаш; материаллардан самарали фойдаланиш кўрсаткичларини аниқлаш ва уларни маҳсулот ҳажми ва унинг таннархига таъсирини миқдорий жиҳатдан ҳисоблаш; хомашё, ёқилғи ва материаллардан фойдаланишга баҳо беришда, фойдаланилмай қолган ички имкониятларни аниқлаш.

Хулоса ва таклифлар. Меҳнат ресурсларидан фойдаланиш корхона фаолиятининг барча асосий техник-иқтисодий кўрсаткичларига таъсир этади. Меҳнат кўрсаткичларининг бажарилиши даражаси машина-жиҳозлардан максимал фойдаланишга ишлаб чиқаришнинг бир маромда амалга оширилганлигига ва меҳнат унумдорлигининг ўсишига таъсир кўрсатади.

Бугунги кунда республикамизда рўй бераётган ижтимоий-иқтисодий ўзгаришлар мавжуд меҳнат ресурсларидан самарали фойдаланишни тақозо этмоқда.

Фикримизча, моддий ишлаб чиқаришда меҳнат ресурсларидан самарали фойдаланишни ифодаловчи кўрсаткичлар қуйидагилардан иборат: меҳнат унумдорлигининг ўсиш даражаси; меҳнат унумдорлиги ҳисобига маҳсулот ҳажмининг ўсиши; ходимлар сонининг нисбий камайиши; иш ҳақи фондидан нисбий иқтисод; меҳнат унумдорлиги ўсиш даражасининг иш ҳақининг ўсиш даражасига нисбати.

Ҳозирги кунда тўқимачилик корхонаси меҳнат ресурслари билан таъминланганлигини баҳолашнинг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат: корxonанинг меҳнат ресурслари билан таъминланиши, уларнинг таркиби ўзгаришининг меҳнат унумдорлигига таъсирини ҳисоблаш ва баҳо бериш; иш вақтини йўқотиш сабабларини аниқлаш ва баҳо бериш; меҳнат ресурсларидан самарали фойдаланиш бўйича мавжуд имкониятларни аниқлаш; маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмига таъсир этувчи меҳнат омилларини аниқлаш ва унга баҳо бериш.

Тўқимачилик саноатида ресурс тежамкор ишлаб чиқаришни ташкил этишда корxonанинг ишлаб чиқариш қувватларини оқилона бошқаришнинг ўрни катта.

Корxonанинг ишлаб чиқариш қуввати белгиланган маҳсулот турлари бўйича энг кўп маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмига ўрнатилган жиҳозлар, бино ва иншоотлардан, ишлаб чиқаришга илғор технологияни қўллаш, меҳнатни унумли ташкил этиш ва жиҳозлар унумдорлигидан тўлиқ фойдаланиш орқали эришишни белгилайди.

Ишлаб чиқариш қувватларидан фойдаланишни яхшилаш ишлаб чиқаришнинг самарадорлигини оширишга, капитал маблағ сарфламай кўшимча маҳсулот ишлаб чиқаришга, меҳнат унумдорлиги ва самарадорликнинг ўсишига ҳамда маҳсулот ишлаб чиқариш харажатларини камайтиришга имкон яратади. Маҳсулот ишлаб

чиқаришдан олинган натижаларни корхона қуввати билан солиштириш корxonанинг маҳсулот ҳажмини ошириш бўйича ички имконияти ҳақида маълумот беради.

Тўқимачилик саноатида, хусусан, йигирув ва тўқув корxonаларида ишлаб чиқариш қувватини охирги ўтимдаги жиҳозларнинг қуввати билан, яъни йигирувда йигирув урчуқлари, тўқувда тўқув станоклари бўйича ҳисобланади. Бу шунга асосланадики, корхонада охирги ўтимнинг қувватидан ортиқ миқдорда маҳсулот ишлаб чиқариш имконияти бўлмайди.

Корxonанинг ишлаб чиқариш қуввати маҳсулот ишлаб чиқариш дастурида белгиланган ассортимент тури учун ҳисобланади, чунки ассортимент тури ўзгарса, қувват ҳам ўзгаради. Корxonанинг ишлаб чиқариш қуввати ўзгармайдиган катталиқ эмас. Янги техникани жорий этиш, технологик жараёни такомиллаштириш, ишлаб чиқаришни ва меҳнатни ташкил этишни яхшилаш ва бошқа тадбирлар ўз-ўзидан қувватни қайта кўриб чиқишни тақозо этади. Корхона ишлаб чиқариш қувватидан фойдаланишни белгиловчи умумлашган кўрсаткич ишлаб чиқариш қувватидан фойдаланиш коэффициенти ҳисобланади.

Тўқимачилик корxonаларида тежамкор ишлаб чиқаришни ташкил этишда корxonанинг ташкилий-техникавий даражаси, ишлаб чиқариш технологияси, ўрнатилган дастгоҳларнинг техник имкониялари, ишлаб чиқарилаётган маҳсулот турларининг тармоққа хос хусусиятлари, қўлланилаётган хомашё, ишлаб чиқаришни ташкил этиш шакли каби бир қатор омиллар таҳлилига асосланиши керак, деб ҳисоблаймиз. Шу билан бирга, биз тежамкор ишлаб чиқаришни ташкил этишнинг илғор хорижий давлатлар тажрибасини ҳам тадқиқ этишни жоиз, деб билдик.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 12 декабрдаги “Тўқимачилик ва тикув-трикотаж саноатини жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5285-сонли фармони. <https://lex.uz/docs/3459667>
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 16 сентябрдаги “Енгил саноатни янада ривожлантириш ва тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқаришни рағбатлантириш чора-тадбирлари тўғрисида” ПҚ-4453-сонли қарори. <https://lex.uz/docs/4516526>
3. Оно Т. Производственная система Тойоты: уходя от массового производства. / Т.Оно. – М.: Издательство ИКСИ, 2008. –194 с.
4. Кондратьев Э.В. Основные проблемы при внедрении системы бережливого производства на Российских предприятиях [Текст]. / Э.В.Кондратьев, М.Г.Милованов. // Менеджмент в России и за рубежом. 2014. № 5. С. 49-56.; Кондратьев Э.В. Синергетический менеджмент для бережливых производственных систем [Текст]. / Э.В.Кондратьев, К.В.Новиков, Н.А.Гудз. // Сертификация. 2016. № 2. С. 25-29.; Новикова С.И. Бережливое производство и его внедрение на предприятиях России [Электронный ресурс]. / С.И.Новикова, Ю.Д.Шашкова. // Молодежь и наука: сборник материалов X Юбилейной Всероссийской научно-технической конференции студентов, аспирантов и молодых ученых с международным участием, посвященной 80-летию образования Красноярского края. 2014.
5. 20 Ключей – интегратор успеха [Электронный ресурс]. // Деловое совершенство. 2007. № 9. С. 12-19. Режим доступа: http://quality.tppchr.ru/files/subcontent/14/downloads/tppchr_1367824079.pdf.

6. Van Blokkland B W.W.A. *Measuring value-leverage in aerospace supply chains.* / B W.W.A. Van Blokkland. // *International Journal of Operations & Production Management.* 2012 Vol. 32 No. 8.
7. Ohno T. *Toyota Production System: Beyond large-scale production.* / T.Ohno. – New York: Productivity Press, 1988.
8. Имаи М. Кайдзен. Ключ к успеху японских компаний. / М.Имаи. – М.: Изд-во Альпина Паблишерз, 2011. 5-е изд. – 274 с.
9. Деминг Э. Выход из кризиса: Новая парадигма управления людьми, системами и процессами. / Э.Деминг; пер. англ. 3-е изд. – М.: Альпина Паблишерз, 2009. – 370 с.
10. Адлер Ю.П. Бережливость не роскошь, а средство выживания [Электронный ресурс]. / Ю.П.Адлер, В.Л.Шпер. // Ассоциация Деминга. Режим доступа: <http://deming.ru/Statyi/BerNeRosk.htm>
11. Фельдман Г.Н. Почему бережливых так мало? / Г.Н.Фельдман. // *Стратегический менеджмент.* 2009. № 9. С. 306-313.
12. Shewhart W.A. *Statistical method from the viewpoint of quality control.* / W.A.Shewhart. – Washington, The Graduate School, the Department of Agriculture. 1939. – 155 p.
13. Деминг Э. Выход из кризиса: Новая парадигма управления людьми, системами и процессами. / Э.Деминг; пер. англ. 3-е изд. – М.: Альпина Паблишерз, 2009. – 370 с.
14. Juran J.M. *Juran on leadership for quality. An executive handbook.* / J.M.Juran. New York: Free Press, 1989.
15. Feigenbaum A.V. *Total Quality Control – Fortieth Anniversary Edition.* / A.V.Feigenbaum. McGraw-Hill Companies, 1991. – 896 p.
16. Лайкер Дж. Дао Toyota: 14 принципов менеджмента ведущей компании мира. / Джеффри Лайкер; пер.с англ. 5-е изд. – М.: Альпина Паблишерз, 2010. – 402 с.
17. Хоббс Д.П. Внедрение бережливого производства: практическое руководство по оптимизации бизнеса. / Д.П.Хоббс. – Минск: Гревцов Паблишер, 2007. – 352 с.
18. Сафронова К.О. Теоретические основы концепции бережливого управления операционной системой бизнеса [Текст]. / К.О.Сафронова. // *Современный менеджмент: вопросы теории и практики: сб. ст. аспирант. и студ.; науч. ред. М.Ю.Шерешева.* – М., 2012. Вып. 5. С. 150-162. 0,6 п.л.
19. Yahyaeva I.K. Main aims and principles of “lean production” in light industry enterprises. *iscience.in.ua «Актуальные научные исследования в современном мире».* 2021. Выпуск 5 (73). elibrary.ru/item.asp?id=46246264. ISSN: 2524-0986.
20. Yahyaeva I.K. Role of Implementaton of “Lean Production” in Light Industr. *nternational Journal of Research in Management & Business Studies (IJRMBS 2020).* <https://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/46/51>
21. Yahyaeva I.K. O'zbekiston Respublikasi to'qimachilik sanoatida “tejamkor ishlab chiqarish” konsepsiyasini tatbiq etish masalalari. // *Логистика ва иқтисодиёт журнали.* 2021 й. 4-сон. <https://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/3105/810>
22. Yahyaeva I.K. Theoretical Fundamentals of Introduction of Economic Production in Industrial Enterprises: Principles and Functions. *Asian Journal of Technology & Management Research (AJTMR) ISSN: 2249-0892. Vol 11 Issue-01, Jun, 2021.* <https://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/124/205>
23. Yahyaeva I.K. Foreign experience of implementation of “lean production”. *International Journal of Scientific & Engineering Research* Volume 11, Issue 12, December, 2020. ISSN 2229-5518. <https://www.ijser.org/researchpaper/FOREIGN-EXPERIENCE-OF-IMPLEMENTATION-OF-LEAN-PRODUCTION.pdf>
24. Yahyaeva I.K. Development of a lean manufacturing system as a factor in increasing the competitiveness of industrial enterprises. *iscience.in.ua «Актуальные научные исследования в современном мире».* Выпуск 9(65) ч. 3 ISSN 2524-0986. 2020. <https://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/47/52>
25. Yahyaeva I.K. Efficiency and Development Forecasts of Implementation of the Concept “Lean Production” in Textile Enterprises. *International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE) DOI:10.9756/INTJECSE/V14I5.325 ISSN: 1308-5581 Vol 14, Issue 05 2022.* <https://www.int-jecse.net/abstract.php?id=3632>
26. Saidov M.S. Challenges and solutions of formation of competitive environment in regulation of natural monopolies. *International Journal of Advanced Research in* ISSN: 2278-6244 *IT and Engineering.* <https://garph.co.uk/IJARIE/Nov2021/G-6.pdf>
27. Saidov M.S. Ways of Introduction of Modern Management Mechanisms in the Electric Power Sector of Uzbekistan. *International Journal of Business Diplomacy and Economy* ISSN: 2833-7468. Volume 2. No 1. January, 2023. <http://inter-publishing.com/index.php/ijbde/article/view/977/843>
28. Saidov M.S. Ways to ensure energy security in Uzbekistan. *Middle European Scientific Bulletin, VOLUME 21. Feb., 2022.* <https://cejsr.academicjournal.io/index.php/journal/article/view/1062/977>
29. Saidov M.S. Ways of Introduction of Modern Management Mechanisms in the Electric Power Sector of Uzbekista. *International Journal of Business Diplomacy and Economy* Volume 2, No 1. Jan., 2023. P. 98-110. <https://inter-publishing.com/index.php/ijbde/article/view/977/843>
30. Saidov M.S. Renewable Energy Sources and Ways of their Implementation in the Republic of Uzbekistan. *International journal on economics, finance and sustainable development.* ISSN (electronic): 2620-6269/ ISSN (printed): 2615-4021. Vol. 5. No. 1. January 2023. P. 38-52. <https://journals.researchparks.org/index.php/IJEFSD/article/view/3879/3668>